

A DUNAI HAJÓRAJ AZ 1919. JÚNIUS 24-I ELLENFORRADALOMBAN

Gecsényi Lajos

A június 24-i ellenforradalmi kísérlet, ennek keretében a hajóraj — a monitorok — történetét már több alkalommal feldolgozta a történetírás. Gábor Sándorné átfogó tanulmánya, Liptai Ervin, Hetés Tibor művei, a párttörténeti tankönyv utalásai — s legutóbb Dezsényi Miklós közleménye különböző aspektusokból vizsgálják és világítják meg a Magyar Tanácsköztársaság eme egy napjának eseményeit.¹ Úgy érezzük, ezek után nem lenne indokolt ismételtlen foglalkozni a kérdéssel, ha nem tudnánk néhány új vonással hozzájárulni a már megrajzolt képhez, kiegészíteni, esetenként módosítani is azt. Erre ösztönöz a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztő bizottsága által a Dezsényi Miklós írásához fűzött megjegyzés is, amely éppen a hajóraj vonatkozásában bátorítást nyújt további kutatásokhoz.²

A dunai hajóraj szerepe az ellenforradalomban — mint ezt már a kérdés kutatói megállapították — katonailag jelentéktelennek mondható.³ A mozgásterület által korlátozott egységek beavatkozási lehetősége az ellenforradalom menetébe nem jelentett komolyabb veszélyt, s ugyanakkor könnyűvé tette — bár időben elnyújtotta — felszámolásukat. A hadihajók szerepét az ellenforradalmi tervek egészében vizsgálva sokkal inkább lélektani, mint katonai hatásukat kell figyelembe vennünk.

A Tanácsköztársaság vezetői lakó- és munkahelyének, a szinte szimbó-lummá vált Szovjetháznak — Hungária-szálló — a megtámadása, lövetése pillanatnyi zavart kelthetett (s amint láthatjuk: keltett) a vezetés, a karhatalom és a tömegek körében. Jellemző példaként említhetjük meg a Budapesti Központi Munkástanács ülésén június 24-én délután történteket, amikor is híre érkezett a monitorok támadásának. Nem haszontalan talán az eseményeket rögzítő jegyzőkönyv pontos idézése sem: (a Központi Munkástanács ülése délután 5,15—5,55 között)

Szamuely György: „Eltársak! Amíg Önök itt beszélnek, a dunai flottilla

¹ *Gábor Sándorné:* Az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérlet. Párttörténeti Közlemények, 1962. 2. sz. *Liptai Ervin:* A Magyar Tanácsköztársaság. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. 2. Kiadás. *Hetés Tibor:* Siromfeld Aurél. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967. 252. o. *Dezsényi Miklós:* A magyar vörös dunai hajóraj az 1919. évi honvédő háborúban. Hadtörténelmi Közlemények, (a továbbiakban HK.) 1959. 1. sz. *Dezsényi Miklós:* Adatok a „Bácska” aknarakó hajó történetéhez. HK. 1967. 2. sz. A tanulmány hivatkozás nélküli adatai e munkából származnak.

² *Dezsényi:* Adatok... HK. 1967. 2. sz. 384. o.

³ *Gábor Sándorné:* i. m. 90., 92. o.; *Dezsényi:* Adatok... HK. 1967. 2. sz. 387. o.

vörös-fehér-zöld zászlók alatt felvonult, és most már talán a Hungáriát is elfoglalta. [Kiemelés tőlem — G. L.] (Az ülés tagjai valamennyien felugrának helyükről és az emelvény felé rohannak, óriási izgalom és nagy zaj.)⁴

Az eseményekről ily formában értesült munkástanács híradása nyomán a hajóraj akciója a valóságnál jóval nagyobb súlyt kapott. Tovább növelte a helyzet zavarosságát, hogy az ellenforradalom más részeivel szemben sajátos helyzetük lehetővé tette a hajóknak a több napos járőrözését (majd menekülést) a Dunán — az adott esetben ellenforradalmi jellegű nemzeti zászló alatt.

A történeteket kissé talán leegyszerűsítve így látjuk a monitorok ellenforradalmi szerepéről szóló „legenda” kialakulását. Egy „legenda” elosztása azonban megköveteli a valóság helyes ábrázolását is.

Ezt kísérelné meg e munka érdemi része.

A tanácshatalom megdöntését célzó ellenforradalmi mozgalmak 1919 márciusától itt-ott megszakadó láncolatként követték egymást Budapesten és az ország különböző vidékein. Politikai, de főként katonai jelentőségüket tekintve közülük a Duna—Tisza közti lázadást, illetve a dunántúli vasútsztrájkot és utóhatásait emelhetjük ki. A budapesti szervezkedések — amelyeket bátran nevezhetünk kalandor katonatiszti csoportok akcióinak — a résztvevők körének társadalmi korlátozottsága, a társadalmi bázis hiánya és a Tanácsköztársaság belügyi apparátusának kiváló munkája következtében tartós kapcsolatokat nem létesíthettek és eredményeket nem értek el.

A Stenczel—Nikolényi, Dormándy, Novoszeleszky—Dietz-féle összeesküvések után azonban jelentős „előrehaladás” volt a fontos beosztásokban levő katona- és rendőrtiszti elemeknek a május végétől mind konkrétabb formákat feltöltő szervezkedése.

A június 11-re tervezett, s már kivitelezése előtt felfedett Hönig-féle puccs romjain kelt életre a június utolsó napjaira időzített felkelés vezérkara, mely a Vörös Vasas Hadosztály parancsnokságán, a hadosztály alárendeltségébe tartozó Vörös Vasas Tüzérezred tisztikarában (s ezeken keresztül az Engels — volt Vilmos főherceg — laktanyában), a Ludovika Akadémián, a IV. hadtest parancsnokságán, a Hadügyi Népbiztosság különböző osztályain és a Vörös Őrség budapesti kerületi parancsnokságán szolgálatot teljesítő volt tisztekből állt.⁵

Ezek a tisztek, illetve az általuk képviselt katonai egységek alkották a tervezett lázadás magját, amelyhez bázisként olyan munkástömegek csatlakozását remélték és várták, akiket majd sikerül szembefordítani a proletárdiktatúrával.

Június 19—20. körül, amikor több megbeszélésen körvonalazódott a lázadás kirobbantásának ideje és módja, a puccs katonai vezéréül kiszemelt ambiciózus Lemberkovics Jenő százados révén sikerült bekapcsolni a szervezkedésbe Zemplén Szilárd korvettkapitányt, a Hadügyi Népbiztosság 14. (hadihajózási) osztályának vezetőjét s néhány — a Vörös Dunai Flotta vezető posztjain levő — tisztársát.⁶ Zemplén és társainak csatlakozása az adott pillanatban a szervezkedés potenciális fegyveres erőinek számottevő megerősödését jelentette, ami különösen azért volt jelentős, mert az addig lát-

⁴ MSZMP Párttörténeti Intézet Archivuma (a továbbiakban PIA.) 600. fond. 3. csoport. 500-as tanács jegyzőkönyve. 1919. június 24. 5. o.

⁵ PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274. — Hönig Vilmos, Jávorka Lajos, Schrantz Ödön, Paczor Győző, Bartha László tanúvallomásai alapján.

⁶ Gábor Sándorné: i. m. 89. o. — A Hönig által készített későbbi összeállításban már a június 11-i puccs idején szerepelnek feltételelesen a tengerészek.

szólag biztosított vasas egységek állásfoglalása korántsem ígérkezett egyértelműnek.⁷

A hajóraj legénységének megnyerésére vonatkozó tervekben igen fontos szerepet játszott a matrózok által választott politikai megbízottak — Benkó Kálmán, a 14. osztály és Anknér Béla a hajóraj részéről — átállása. Az ő tevékenységük tette hihetővé — s egyben leplezte — az ellenforradalmi puccs jelszavait a matrózok között.

Mint az ellenforradalom történetéből közismert, ez a puccskísérlet a „nemzeti és szocialista” átalakulás jelszava alatt próbált győzelmet kivívni. A „nemzeti” jelző vezetőszeretet játszó polgári arisztokrata-katonatiszti csoport, a „szocialista” jelző a remélt bázist jelentő munkásság számára készült. A szervezkedés olyan — véleményem szerint tisztán és reálisan látó — vezetői előtt, mint Hönig Vilmos tüzérőrnagy, a vasas hadosztály parancsnoka, világos volt, s e véleményüket nem is titkolták hasonstóru társaik előtt, hogy a munkásság csatlakozása nélkül a hadsereg számításba jövő egységei sem mozdulnak meg a proletárdiktatúra ellen.⁸

A munkásság viszont, mint ezt magának június 24-nek az eseményei bizonyítják — eltekintve a csekély jelentőségű Mauthner gyári akciótól —, egyértelműen az ellenforradalom ellen foglalt állást.

Mindezek a megállapítások alapvetően vonatkoznak a hajóraj munkásból lett matrózaira is. Itt azonban az ellenforradalmi tisztai agitáció felismerését erősen megnehezítették a sajátos körülmények, elsősorban az elszigeteltség. Az események persze mutatják, hogy a puccsban való részvétel megakadályozására a hajókra is történtek kísérletek.

Az ellenforradalom dátumát a vezetők csak igen későn, június 20—22. körül határozták el. Ez az időpont — következtetéseink szerint — június 26-a volt. Ekkorra várták ugyanis a tanácskongresszus befejezését. Amikor köztudomásúvá vált, hogy a kongresszus a tervektől eltérően előbb véget ér, az összeesküvők terveik megváltoztatására kényszerültek. Az új időpontról (június 24.) — mint láthatjuk — csak az utolsó pillanatban értesítették a csoportok egy részét. A lázadás pontos „forgatókönyvét” Lemberkovics így csak 24-én reggel közölhette az érdekelt tisztekkel. Ebben utasítást adott arra, hogy délután 15 órakor az Engels-laktanya 20 ágyúlövést adjon le: ötöt a Gellérthegyre, ötöt a Margitsziget, ötöt Újpest felé, ötöt pedig Újpest mögé — magas robbanópontra. Ez adja a jelet a munkásság felvonulására és más akciók megindulására. A lövésekkel egy időben 4 üteg megszállja a Berliini teret (Marx tér), s biztosítja a munkásság útját. Az új kormány tagjaiul Garamit, Peidl és Weltner kell a tömegek előtt (kiemelés tőlem — G. L.) megjelölni.⁹

⁷ Hadtörténelmi Levéltár — a továbbiakban HL. — Tanácsköztársaság. 99. doboz. — Dr. Mészáros Gyula ellen, hamis vád büntette miatt Hönig Vilmos által a Budapesti kir. büntetőjárásbíróság előtt 1925—B. 25704 számon indított per iratai. Igazoló jelentés. 1919. szeptember 4.

⁸ Uo. Hönig: „En kijelenttem, hogy csatlakozom, de gondolják meg azt, hogy a hadosztály csatlakozik az ellenforradalmi munkástömegekhez, de szembe fog fordulni ha csak tisztek puccsáról van szó.” Jávorka Lajos: „óva intettem Ocskay századost és Bantner főhadnagyot attól, hogy egyedül a katonaságra alapozzák tervüket, mivel a tisztek kevesen vannak, a katonákban pedig bizni nem lehet” (PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274 77. köt. 4460. o.)

⁹ PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274 15. köt. 999—1001. o. Filipecz Dénes vallomása. — Több forrás utal arra, hogy ezt Lemberkovics csak a tömeg számára adta meg jelszökeént. A június 16—18-a között tartott előkészítő megbeszélésen Lemberkovics, gr. Bethlen Istvánt és gr. Teleki Pált jelölte meg, mint a kormány vezetésére legalkalmasabb személyeket. (Uo. 77. köt. 4462. o.) Jávorka Lajos — mint jelenlevő vallomása. Június 24-én reggel a IV. hadtestparancsnokságon ismételtén Lajos Géza vezérkari főnök lelkére kötötte, hogy a kormányban elsősorban Teleki és Bethlen, valamint a szegedi kormány tagjai jönnek számításba — természetesen nem zárta ki a szociáldemokratákat sem —. (Uo. 77. köt. 4466. o. HL. TK 99. doboz. Hönig-féle per. Lajos Géza feljegyzése.)

Lemberkovic 24-én tárgyalta Lajtos Géza századossal, a IV. hadtest vezérkari főnökével is, akitől a hadtest „megbízható” egységeinek mozgósítását, s legfőképpen Haubrich hadtestparancsnok (Budapest karhatalmi főparancsnoka) támogatásának biztosítását kérte. Lajtos ezt messzemenően megígérte, anélkül, hogy erről magának Haubrichnak bárminő említést is tett volna. Pusztán abban bízott, hogy a diktatúra kommunista vezetőivel szemben álló s a munkásság által tisztelt hadtestparancsnok — látva a munkásság megmozdulását — hajlandó lesz a tanácskormány eltávolítását célzó akció vezetésére.¹⁰ Az utolsó órákban kiadott kapkodó utasítások (pl. Paczor Győző, rendőrezredest, aki Budapest rendőr-főparancsnokává volt kizemelve, 24-én délben értesítették az időpontról)¹¹ éreztették hatásukat az ellenforradalmárokkal szövetségben levő tengerésztiszteknél is.

A flottilla részvételének biztosítására ugyanis június 23-án — a „Csuka” őrnaszád fedélzetén — az esztergomi állomásparancsnokságra érkezett Ankner Béla, Benkő Kálmán politikai megbízott, Csicseri László sorhajóhadnagy, a Hadihajós Főparancsnokság vezérkari főnöke, Gramantik Mihály tartalékos fregatthadnagy, Reitsch Gusztáv népbiztossági főhadbiztos és Pabsz János gazdasági tisztviselő.¹² Megérkezésük után (kb. du. 3 órakor) Ankner az állomásparancsnoki tanyahajóra összehívatta az Esztergomban állomásozó hajók tisztjeit és politikai megbízottait. Így a fentiekben kívül ott volt Illés Lajos fregatthadnagy, a flottilla vezérkari főnöke, Benedek Dezső hadtápfőnök, Skripec Dezső korvettkapitány, a dunai hajóraj parancsnoka, Brunhuber Lőrinc vasműkás, a hajóraj politikai megbízottja, Babos a „Csuka” parancsnoka, Blumenthal Norbert sorhajóhadnagy, a „Szamos” parancsnoka, Andel Béla a „Szamos” gépparancsnoka és Mahr Rezső sorhajóhadnagy, a „Komárom” parancsnoka.

A megbeszélésen először Ankner mondott beszédet, amelyben előadta, hogy a rendszer kormányválság előtt áll, mivel a parasztság szabotál, a vas- és fémmunkások a diktatúra ellen foglaltak állást és szociáldemokrata kormányt követelnek, a III. hadtest a nemzeti színű zászlót követeli stb. Benkő ehhez hozzátette, hogy a jelenlegi kormány nem szalonképes az antant szemében, s ezért lemondása elkerülhetetlen. Alapjában — mondotta Benkő — csak személyi változásokról van szó, mivel minden kommunista alapon marad, s a diktatúra vezetése Haubrich, Stromfeld, Böhm kezében összpontosul. Ankner közölte, hogy a kormány lemondása június 26-án várható. Nehogy a pogromra uszítók ekkor zavart idézzenek elő, szükséges, hogy a flottillát Budapestre vonják. Néhány jelenlevő — pl. Andel és Benedek — aggodalmát fejezte ki a szervezkedés ellenforradalmi színezete miatt, de Ankner és Benkő megnyugtatta őket, hivatkozva Haubrich és Stromfeld részvételére. A jelenlevők egyetértettek a közöltekkkel.¹³ Ezután a „Csuka” elhagyva Esztergomot, továbbhaladt az északi fronton Dunamocsnál állomásozó „Lajta”, „Fogas” és „Komárom” hajókhoz. Itt sorra járták a hajókat, és ismertették a már Esztergomban is elmondottakat, majd este — 22 óra körül — visszatértek Esztergomba, ahol az éjszakát szándékoztak eltölteni. Időközben Blumenthal, a „Szamos” parancsnoka, a legénység hangulatát igyekezve kipuhatolni, közölte a híreket Lechl Artur volt tengerésztiszttel, aki legénységi állományban teljesített szolgálatot. Lechl azonnal összehívta a hajó kommunistáit, és ellenforradalminak minősítve a tisztek

¹⁰ HL. TK. 99. doboz. Hönig-féle per. Lajtos Géza feljegyzése.

¹¹ PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920-6274 15. köt. 1030. o.

¹² PIA. Budapesti ügyészség 1919-IV-13-6847 105. o. — Ezek az iratok a lázadásban részt vett tisztek elleni egykorú nyomozás anyagát (1919. június 25 — július 3.) foglalják magukba.

¹³ Uo. 85-87. o. és 111. o.

tevékenységét, elhatározták azok letartóztatását. Maguk mellé állítva a „Szamos” többi matrózát is, az éjszaka folyamán lefegyverezték és letartóztaták az összes tisztet. Úgy látszott, hogy a proletárdiktatúrához hú matrózok kerekednek felül, de június 24-én reggel — a szintén letartóztatott politikai megbízottak kérésére — megengedték, hogy Blumenthal és Ankner beszélhessenek az összehívott legénység előtt.¹⁴ Ők az egész akciót a kormány részéről a legénység hangulatára vonatkozó puhatolásának minősítették. Ismételten hivatkoztak arra, hogy Haubrich és Stromfeld mindenről tud, s támogatja tevékenységüket.¹⁵

A beszéd és a megbízottak tekintélyének hatására az összegyűlteket úgy döntöttek, hogy szabadon bocsátják a tiszteket, de a „Szamos” azonnal Budapestre hajózik pontos tájékozódás végett. Mint Zemplén Szilárd megállapítja az ellenforradalom idején írt jelentésében, ez volt a szervezkedés kritikus pillanata, hiszen ha a „Szamos” eljut Pestre, a flottilla legénységének további félrevezetése lehetetlenné válik.¹⁶

A katonai érdekekre való hivatkozással (a „Szamos”-nak a frontra kellett menni) sikerült lebeszélni erről a matrózokat, így csak egy 4 tagú küldöttséget menesztettek Pestre a lefelé tartó „Csuka” őrnaszáddal. Budapest felé közeledve azonban a már nyíltan ellenforradalmi szint valló tisztek letartóztatták a küldötteket, s a hajófenéken bebörtönözték őket.¹⁷

A Budapestre érkező „Csuka” őrnaszád befutott az Óbudai Hajógyár kikötőjébe, ahol a „Maros” őrnaszád és a „Pozsony” ágyúaszád várta.¹⁸ Az óbudai tengerészlaktanya legénysége és a hajógyár munkásai, vezetőik — elsősorban a gyárból elkerült Ankner és a hajógyár termelési biztosa Souhanek Henrik — agitációja nyomán közömbösek maradtak az ellenforradalmárok tevékenysége iránt.¹⁹

A szervezkedés által érintett tisztek 24-én délben szándékozták megbeszélni az utolsó teendőket a június 26-i ellenforradalmi puccshoz. E célból Zemplén Szilárd és Böhm Kosimus korvettkapitány, a Hadihajós Főparancsnokság vezetője az óbudai laktanyába ment. Zemplén közvetlenül Óbudára indulása előtt kapta a hírt összekötője útján a lázadás délutánra tervezett kirobantásáról. Az összekötő közölte, hogy Haubrich az ő oldalukon áll, s így komoly ellenállással nem kell számolni. Zemplén és Böhm a hír vétele után parancsot adtak az óbudai kikötőben állomásozó három hajó készenlétre helyezésére, és megkísérelték a fronton levő egységeket is csatlakozásra szólítani.²⁰ Ennek érdekében Csicseri vezérkari főnök telefonon személyesen adott parancsot — a „Szamos” kivételével — a fronton levő hajók Budapestre jövetelére. Valószínű, hogy a „Szamos” — a legénység határozott állásfoglalása következtében — már nem merték bevonni a tervezett ellenforradalmi lázadásba.

A parancsot Illés vezérkari főnök vette, aki azonnal elrendelte a hajók indulását.²¹ A végrehajtásra vonatkozó tervek szerint ugyanis a hajóraj feladata a budapesti Duna-szakasz teljes ellenőrzése, a vasúti összekötő hidak forgalmának megbénítása és a szárazföldi akciók lehetséges közvetlen támogatása volt.²² Ennek biztosítására valamennyi hajóra szükség volt, annál

¹⁴ Uo. 105–107. o.

¹⁵ Uo.

¹⁶ HL. TK. 99. doboz *Zemplén Szilárd* korvettkapitány jelentése az 1919. június 24-i ellenforradalmi kísérletről. 1919. szeptember 6.

¹⁷ PIA. Budapesti ügyészség 1919–IV–13–6874. 106. o.

¹⁸ HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése.

¹⁹ PIA. Budapesti ügyészség 1919–IV–13–6847. 68. o.

²⁰ HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése

²¹ A magyar Vörös Hadsereg 1919. Budapest, 1959. 259. 236. sz. (Az V. hadtest parancsnokának jelentése.)

²² HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése.

is inkább, mert a „Maros” őrnaszádot a javítóműhelyből helyezték készenlétbe, s gépei nagyobb megerőltetést nem bírtak volna.

A hajóraj bekapcsolását, de általában az egész lázadás azonnali kirobbanását célzó kapkodó intézkedések magukban hordták a puccs egyébként is előrelátható bukásának csíráját. Maga Zemplén is megjegyzi jelentésében, hogy a hajóraj operációihoz szükséges feltételeket nem sikerült időben biztosítani, mivel „rajtuk kívülálló események a fegyveres kísérlet idő előtti kitörését vonták maguk után.”²³ Megerősítik közlését más adatok is, amelyek szerint az összeesküvők utolsó megbeszélésén, a Létay tábornok vezette ellenforradalmár csoport képviselője határozottan a június 24-i időpont ellen foglalt állást, s amikor kisebbségben maradt, megtagadta csoportja támogatását Lemberkovicstól.²⁴

Június 24-e délutánján tehát a hadhajóraj egyes egységei — megtévesztve ellenforradalmár tisztjeik agitációjától s legfőképpen Haubrich és Stromfeld nevével — készen álltak a fegyveres ellenforradalomban való részvételre.

Délután 16—16,30 óra között — megkésve — az Engels-laktanya ütegei leadták az elrendelt lövéseket Újpest és a Margitsziget irányába.²⁵ A lövések elhangzásakor a hajók, amelyek már előzőleg kifutottak a kikötőből, akcióba léptek s megindultak a város felé. Árbocaikra a nemzeti zászlót vonták fel, de a hajók orrán, a legénység hangulatára való tekintettel, fennhagyták a vöröset is.²⁶ Így érkeztek a Lánchíd—Ferenc József híd által határolt területre. Útjuk során kisebb hajókkal találkozva azokat csatlakozásra szólították fel. Megkísérelték azt is, hogy a parton fel-feltűnedező emberek figyelmét kiáltozással hívják fel magukra, de ez eredménytelen maradt. A lakosság itt is, csakúgy mint a város más részein, értetlenül szemlélte az ellenforradalmár csoportok mozgását. A monitorok ekkor elhajóztak a Szovjetház előtt, és csak néhány pillanat múlva fordult vissza a „Pozsony” ágyúszád, hogy 3 lövést adjon le a tanácskormány székházára, részben jeladásul, részben, hogy „a hidakat mögöttünk felégessék.”²⁷ A lövések azonban már csak pusztán demonstrációt jelentettek, hiszen a városban kirobbant ellenforradalom, alig egy órával az Engels-laktanyában elhangzott lövések után elbukott.

A készülő ellenforradalomról — így a monitorok részvételéről is — időben értesült belügyi nyomozó szervek emberei már kora délután megszállták a laktanyákat (főként az Engels-laktanyát) s a kitűzött időpontban a tisztjeivel szembeforduló vörös legénység támogatásával egymás után tartóztatták le a puccs vezetőit.²⁸ 5 óra előtt kézrekerültek: Lemberkovics Jenő, Filipecz Dénes főhadnagy, Szócs János színész, tart. főhadnagy, Ocskay Rudolf, Galba százados s mások, akiket a Vörös Őrség Zrínyi utcai épületébe szállítottak.²⁹

A Ludovika Akadémia tisztjei — kivéve a telefonközpontot megszállva

²³ Uo.

²⁴ HL. TK. 99. doboz. Hönig-féle por. Hönig feljegyzése. — Ez a megbeszélés valószínűleg június 23-án zajlott le.

²⁵ PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274 15. köt. *Waldingbrett Antal* tüzerfőhadnagy vallomása.

²⁶ HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése.

²⁷ HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése. — Téves az az adat, hogy a monitorokról lőtték az újpesti Clarisseumot. Ez a hajók tűzerejével — tekintettel a nagy távolságra — lehetetlen lett volna. Újpestre valószínűleg az Engels-laktanya lövedékei hullottak. (*Liptai E.*: i. m. 388. o.).

²⁸ A Korvin Ottó vezette belügyi politikai osztály minden jel szerint Lásbas Ede nyomozón keresztül Pajor Lajos, a Hadügyi Népbiztossághoz beosztott tisztől értesült a készülő ellenforradalomról.

²⁹ A monitorok támadásának idején Weisz politikai megbízott itt lőtte le Lemberkovicsot.

tartó csoportot — a késő esti órákban (miután hiába várták a munkásság és a polgári elemek csatlakozását) megadták magukat. A szárazföldi tiszti csoportok felszámolása után a tanácskormány fegyveres erői teljes erejükkel a telefonközpont visszafoglalására és a lázadó hajók megsemmisítésére összpontosítottak.

Megkezdődött az ellenforradalom második szakasza, a leleplezett ellenforradalmi erők felszámolása.

A Szovjetház lövetésére (egy lövés talált a háromból) a kormány tagjai elhagyták székhelyüket, s a IV. hadtestparancsnokság Dorottya utcai épületébe mentek át, ahol Haubrich mellett a hadsereg főparancsnok-helyettesi jogkörrel felruházott Kun Béla vette át az irányítást. A Szovjetházban maradt őrség az alatt Korvin Ottó és az odasiető Szántó Béla irányításával tüzelőállást foglalt a szálló dunai oldalán s felkészült a visszatérő monitorok elleni harcra. A Lánchíd pesti hídfőjét a Vörös Őrség kommunistákból álló, Grega Vilmos vezette karhatalmi zászlóalja szállta meg. A Duna-part többi részén néhány órán belül a nemzetközi ezred egy zászlóalja, az I. kerületi munkástanács karhatalmi egységei, a Belügyi Népbiztosság nyomozó különítménye (az Országháznál) foglalt állást. A felsorolt egységek mellett a Vörös Hadsereg más alakulatai a hidakat és hídfőket vették birtokukba.³⁰ Ezek a csoportok már jelentékeny tüzező (elsősorban gépfegyverek) birtokában vehették fel a harcot a támadó hajókkal.

A Szovjetház lövetése után a délre tartó monitorok közül a „Maros” a vasúti híd alatt lehorgonyzott, s miután a Vörös Őrséggel közölte, hogy a hídon való közlekedést megtiltja, egy lövést adott le a hídra. A „Csuka” ezalatt a csepeli vízirepülő egységet szólította fel csatlakozásra. Az akciók után, kb. este 6—7 óra között, a „Pozsony” ágyúnaszád — útban észak felé — gépfegyverrel még lövéseket adott le a főkapitányság épületére, mire válaszként mindkét partról erős géppuskatűz alá fogták, majd az északi vasúti hidat megszállva tartó újpesti munkáscsapatok dobáltak kézigránátokat a hajóra.³¹

A „Pozsony” szerencsésen elkerülve a komolyabb sérüléseket, végül is a Szentendrei-sziget déli csúcsánál vetett horgonyt, várva az északi frontról remélt hajókra.

Megszakítva az események menetét, rövid időre vissza kell térnünk a flottilla fronton levő egységeihez, illetve a június 24-én délután ott lezajlott eseményekre.

Röviddel déli 12 óra előtt a „Szamos” monitor útnak indult az őrszolgálatot teljesítő „Lajta”, „Fogas”, „Komárom” leváltására. Ez a délutáni órákban meg is történt, s a három hajó az időközben befutott főparancsnoki parancsra, mely nem jelölte meg az okokat, elindult Budapestre. A kora esti órákban a „Fogas”—„Lajta”—„Komárom” sorrendben befutottak Esztergomba, miután a Komáromról Almásfüzitő magasságában partra tették a kommunista érzelmű matrózokat. A „Fogas” rövid idő múlva tovább indult Budapest felé, s éjjel 1 óra körül csatlakozott a „Pozsony”-hoz, amellyel (a sötétséget kihasználva) áthaladt Pesten, s csatlakozott a másik két hajóhoz.

A „Pozsony” parancsnokai eközben több ízben sürgették a „Komárom” és „Lajta” indulását, de azok csak 25-én hajnalban hagyták el Esztergomot. Addigra a Hadsereg-főparancsnokságra beosztott hajózási összekötő távira-

³⁰ PIA. 731. fond. 24. öe. III. 923—924. o. Budapesti büntetőtörvénysszék 1920—5191 I. köt. 24. o., Uo. 1920—6274 56. köt. 3550. o., HL. IV. hadtestparancsnokság iratai. 66. doboz. A Bebelaktanya parancsnokának feljegyzése. 1919. június 24.

³¹ PIA. Budapesti büntetőtörvénysszék 1920—7901. 1. köt. 27. o. H—m—132. Mócsi András visszaemlékezése.

tából és a forradalmi matróztanács körözüényéből már valamennyi hajó előtt ismert volt — az addig is sejtett — budapesti helyzet. Így mind a „Komárom”, mind a „Lajta” tudatosan készült fel — a lényegében már bukkott — ellenforradalomhoz való csatlakozásra.

Egyedül a „Szamos” legénysége tartott ki szilárdan a proletárdiktatúra mellett, megakadályozva, hogy parancsnoka öntevékenyen elinduljon Budapestre.³²

Június 25-én délelőtt a „Komárom” ágyúaszád és a „Lajta” monitor az északi összekötő hídnál, majd a Ferenc József híd táján vívott kemény harc után, melyben a „Lajta” parancsnoka Wuche fregatthadnagy súlyosan megsebesült, egyesült a lázadókkal.^{32/a}

Az egyesülést megelőzően, június 24-ről 25-re virradó éjjelen, kapcsolat jött létre az ellenforradalmárok és a hadtestparancsnokságon tartózkodó Haubrich József között. A kezdeményező felet a kutatás során nem sikerült pontosan megállapítanunk, miután utóbb senki sem akarta ezt a szerepet magára vállalni. A források szerint 25-én éjjel 1 és 2 óra között megjelent a csepeli vízi-repülőszázad parancsnokánál — Mindszenty Árpád főhadnagynál — Burányi István az Óbudai Hajógyár munkástanácsának elnöke, s motorcsónakot kért, hogy a közelben horgonyzó hajókra mehessen. Mindszenty és a tengerésztisztek vallomásai, feljegyzései szerint Burányi, Haubrich megbízásával érkezett hozzájuk. Haubrich ezzel szemben, a népbiztos perben tett vallomásában határozottan kitarzott amellett, hogy az ellenforradalmárok kívántak vele tárgyalni. Ezt látszik megerősíteni az a levélke, melyet a perben felolvastak, s melyet Burányi útján Haubrich ezen az éjszakán juttatott el a hajók parancsnokaihoz: „Itt volt nálam Burányi István tengerész elvtárs, aki az Önök kívánságát velem közölte (ti. hogy Haubrich menjen a hajókra tárgyalni). Sajnos, ennek a kívánságnak nem tehetek eleget, mivel nekem kötelességem helyemen maradni és Budapest rendje felett őrködni. A magyarországi proletariátus nevében kérem, jelöljenek ki az önök soraiból egy küldöttséget, mely azonnal eljön a hivatalomba, és velem itt a tárgyalást lefolytatja...”³³

Véleményünk szerint itt Ankner—Burányi valószínű összeköttetése révén az ellenforradalmárok tapogatózásairól lehet szó, melyet később kellemetlen volt bevallani. Valószínű, hogy Burányi azután ment Haubrich küldöttéként a hajóra, hogy a tengerészek küldöttéként már először nála járt. Így a Haubrich nevével ámitott legénység előtt úgy tűnhetett, hogy a dolgok a legnagyobb rendben haladnak. Elképzelhető az is, hogy a flottillások — hasonlóan a József Telefonközpontot megszállt ludovikásokhoz — Haubrichtól várták az irányítást, további parancsokat.

Arról, hogy a tengerészek Stromfeld Auréllal kapcsolatban álltak volna, egyetlen forrás sem tesz említést.³⁴

A Burányi és a Zemplén—Böhm—Ankner—Benkő-csoport tárgyalásai eredmény nélkül értek véget. Zemplénék — ok nélkül — győztesnek érezve magukat feltételeket akartak diktálni: követelték a kormány lemondását, választásokat, az új szociáldemokrata-polgári kormány mellé — a választásokig — egy katonai diktátort („melyet tekintettel az akkor meglevő hadse-

³² A „Szamos” által felfogott táviratok: PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847 143—149. o. — A hadihajózási összekötő távirata így hangzott: „Maros”, „Pozsony”, „Csuka” kifutott dél felé Anknerrel; A hajóra felvonták a nemzeti lobogót. „Pozsony” a Hungaria-szállóra tüzelt. A Hadihajós Főparancsnoksággal az összeköttetés megszakadt. „Szamos”, „Komárom” esemény nélkül, Budapest csendes — (németül).

^{32/a} A magyar Vörös Hadsereg 1919. Budapest, 1959. 238. sz.

³³ A hajók és Haubrich tárgyalásaira: PIA. Budapesti büntetőtörvénytörvényesk 1920—6274 55. köt. 3501—5. o., 15. köt. 1004. és 1020. o., 22. köt. 1314. o.; HL. TK. 99. doboz. Zemplén jelentése:

³⁴ Vö.: Hetés Tibor: Stromfeld Aurél. Budapest, 1967. 252. o.

regre, Stromfeld Aurél ezredesnek vagy más megfelelő egyéniségnek gondoltuk felajánlani.”)³⁵ Az öntelt, s a helyzet ismeretében nevetséges követeléseket senki sem vette komolyan a tanács hatalom vezetői közül. Így Burányi már nem tért vissza a hajókhöz, s a lázadás felszámolása hamarosan folytatódott.

Az ellenforradalom leverésére irányuló, szélesebb körű katonai akció első intézkedéseivel összhangban, június 24-én este a légierő is bekapcsolódott a harcba. Az albertfalvai repülőszázadhoz Bernhardt István politikai megbízott továbbította Kun Béla írásbeli parancsát a hajóraj azonnali bombázásáról.³⁶ Hasonló tartalmú utasítást kapott a csepeli vízi-repülőszázad is. Az ellenforradalmárokkal rokonszenvező repülőtisztok szabotázsra azonban megakadályozta a repülőgépek harcra szállását.³⁷ Albertfalváról 25-én reggel kommunista pilóták a magasba emelkedtek ugyan 2 géppel, de az összekötőhídnál állomásozó „Pozsony”-ra ledobott bombák célt tévesztettek.³⁸

Az immár egyesült ellenforradalmi flottilla, miután keserűen tapasztalta, hogy a szárazföldi támadásokkal egy időben már a levegőből is hullanak a bombák, amelyek ellen ráadásul védtelenek, célszerűbbnek látta erőinek kivonását Pestről, és a Paks—Dunapentele térségében horgonyzó más hajóegységek csatlakoztatása, valamint szén és élelmiszer készleteik kiegészítése céljából déli irányba vonulni. Ekkor a lázadók vezetői a hamarosan bekövetkező visszatérés reményében indultak útnak. Reményeiket elsősorban a Duna—Tisza közti — persze ekkorra már levert — ellenforradalmi felkelésre alapozták.

A hajóraj dunapentelei tevékenységét ezek az elképzelések hatották át. Június 25-én a reggeli órákban 2 hajó tűnt fel a dunapentelei kikötő előtt, ahol a „Munka” felfegyverzett gőzös, a „Baja” és „Bácska” aknaszedő hajók és 2 aknauszály horgonyzott. Bár a matrózok előtt is ismeretes volt a pesti ellenforradalom híre, a 25-re vírradó éjszaka itt eseménytelenül telt el. Az északról jövő monitorok fedélzetén érkezett Pestről Pentelére Eiben Viktor, a „Munka” gépparancsnoka is, aki azonnal összehívatta a hajók parancsnokait (Aichelburg Arnold korvettkapitány, aknaosztag parancsnok, Kirchmaier, a „Munka” parancsnoka és Stadler Kornél hadapród, a helyettese, Reviczky Nándor, a „Bácska” parancsnoka, Széll, az uszódi fényszóró egység és Wattenwiell fregatthadnagy, az uszódi védvonal parancsnoka.) Eiben ismertette a helyzetet, majd mondván hogy győzött az ellenforradalom, a nemzeti lobogók átadásával csatlakozásra szólította a tiszteket. Fenyégetésként hozzátette, hogy a csatlakozást megtagadókat a felvonult ellenforradalmi hajók tűz alá veszik. Röviddel ezután először a „Bácska”, majd a „Munka” is felvonta a nemzeti zászlót, de a legénység merev hallgatásba burkolózott. Eiben a parton összegyűlt helybelieknek kommunista-ellenes beszédet tartott, s a lakosságot a direktórium elkergetésére buzdította.

Fegyveres karhatalomként, a vörösörok lefegyverzésére és élelmiszer beszerzésére Stadler Kornél vezetése alatt 6 tagú járőr vonult be Pentelére.

A „Csuka” fedélzetén tartózkodó tisztek és politikai megbízottak időközben felismerve a helyzet súlyosságát (elsősorban a legénység hangulatát, fűtőanyag, élelmiszer hiányát), biztosítani kívánták a szabad visszavonulás útját. Ezért a „Bácska” hajót 25-én délben Uszódra irányították az akna-zárhoz. Feladatul tűzték ki a Pakson állomásozó „Viza” és „Compó”

³⁵ HL. TK. 99. doboz. Zemplén jelentése.

³⁶ PIA. Budapest büntetőtörvénytörvény 1920—3990. 22. és 56. o.

³⁷ Uo. 21—22. o.

³⁸ Uo. 21—23. o.

őrnaszádok állományának megnyerését is, miután azt telefonon eredménytelenül kísérelték meg. Indulás előtt az összehívott legénység előtt Benkó Kálmán mondott a valótlanúságtól hemzsegő beszédet: antiszemita megjegyzésekkel kísérve jelentette be, hogy Pesten szociáldemokrata-polgári kormány alakult, tárgyalások folynak Haubrichhal és Károlyival az új rendszerről.

A „Bácska” — útban Paks felé — megállt a baracsi aknazárnál, behajózott egy géppuskát, s közölte az ideérkezett „Vizá”-val a csatlakozásra hívó utasítást. A „Viza” ezt megtagadta, csakúgy mint néhány óra múlva Pakson a „Compó” is. Pakson a „Bácska” — elállva addigi szándékától — kikötött, levonta a nemzeti zászlót, a vöröset húzva a helyére. A „Bácska” matrózai a vörös zászló védelmére külön őrséget is állítottak.³⁹

25-én délután a pentelei hadihajós távirások vették Kiss Nándor újonnan kinevezett hadihajós főparancsnok távirati felszólítását, amelyben megadásra szólította a lázadókat. A távirások a „Munka” felfegyverzett gőzösre továbbították a felhívást, amelynek legénysége erre megtagadta a kikötőből való távozást és kísérletet tett a nemzeti lobogó levonására. Aichelburg aknaosztag-parancsnok azonban időben értesítette a többi hajót, s így a „Munká”-t a horgony felvonására, valamint a kikötőből való távozásra kényszerítették. A nyílt vízen azonnal közrefogták és megfosztották készletei nagyobb részétől, hogy ezzel az ellenállást lehetetlenné tegyék.⁴⁰

A távirások, akik Baracsra és Uszódra továbbították a főparancsnokságnak az aknazár elzárásáról szóló utasítását, megkísérelték, hogy a monitorkok legénységét öntudatra ébresztve, szembefordítsák áruló tisztjeivel. Ezt azonban a tisztek megneszelték, Juhász József, Jasiewicz Ede, Witteg Miklós távirásokat letartóztatták és összeverték, a távirát pedig megrongálták.⁴¹

Aznap este a „Pozsony” és a „Komárom” ágyúaszádok ismételt felszólították csatlakozásra a „Vizá”-t és „Compó”-t, valamint a lázadók közül kivált „Bácska” aknarakót. Az érintett hajók ezt ismételt megtagadták, mire másnapra lövetésüket helyezték kilátásba.

A két őrnaszád közül a „Pozsony” visszaútban Dunapentele felé — Baracs magasságában — géphiba miatt horgonyt vetett, s másnap innen csatlakozott a déli határ irányába induló társaihoz. Az ellenforradalmár vezérkar ugyanis — a hajókat 26-án reggel és délelőtt ért repülőtémadások után a matrózok elégedetlen hangulatára való tekintettel — úgy határozott, hogy áttörve az uszódi aknazáron, megadja magát a dunai angol flottillának.⁴² Az áttörést a „Bácska” elpártolása után a csatlakozott néhány aknász segítségével akarták végrehajtani. Biztak abban, hogy a védvonal alakulatai, tüzérség hiányában, nem tudják a szökést megakadályozni. Remélték, hogy a Duna—Tisza közti ellenforradalmi csapatok támogatást nyújtanak akciójukhoz.

A délnek tartó hajók június 26-án a délelőtti órákban érkeztek Paksra, ahol a part mellett vörös lobogó alatt a „Viza” és „Compó” naszádok, a „Bácska”, valamint a „Balaton” gőzös horgonyzott. Ezekről a hajókról átkiabáltak a „Munká”-ra, közölve, hogy az ellenforradalom elbukott s a Tanácsköztársaság szilárdan áll. A „Munka” matrózai ekkor egyhangúlag követelték a parancsnoktól, Aichelburg korvettkapitánytól az azonnali kikö-

³⁹ A dunapentelei eseményekre: PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847. 61—64. o. *Reviczky Nándornak*, a „Bácska” parancsnokának vallomása. 1919. június 29.

⁴⁰ Uo. 87—88. o. *Aichelburg Arnold* vallomása. 1919. július 5.

⁴¹ Uo. 74—76. o. *Juhász József, Jasiewicz Ede* vallomásai 1919. július 1.; PIA H—V—37 *Vas-Witteg Miklós* visszaemlékezése. — Kétségtelen, hogy ekkor Baracson is volt aknazár.

⁴² A repülőtémadásról: HL. IV. hdt. parancsnokság iratai 66. doboz. Eseményjelentés 1919. június 27. A legénység hangulatára, HL. TK. 99. doboz. *Zempléni* jelentése.

tést és a vörös lobogó felvonását. Aichelburg engedve a követelésnek, parancsot adott erre, s amikor a hajó a parthoz állt, azonnal kiszállt.

A „Munka” kiválása után a sort záró „Komárom” és „Pozsony” naszádok felszólították a hajó legénységét a tisztek kiadására, de válaszul a „Munká”-ról megszólaltak az ágyúk és a „Komárom” parancsnoki tornyát érő lövések megölték Mahr Rezső hajóparancsnokot, illetve életveszélyesen megsebesítették Csicseri László vezérkari főnököt. A „Komárom” és „Pozsony” lövései viszont a „Munká”-n okoztak súlyos sérüléseket, aminek következtében a gőzös rövid idő múlva elsüllyedt.⁴³

Ezek után érkeztek a lázadó monitorok az utolsó akadály, az uszódi aknazár elé.

A védvonal erői az ellenforradalmárok június 23—24-i tevékenysége következtében erősen meggyengültek, főként tüzerő tekintetében. A hadseregparancsnokság ezért június 24-én parancsot adott a Fehér Imre ezredes vezette első budapesti karhatalmi vörösezred egyes egységeinek az uszódi Duna-part megszállására, a monitorok visszavonulásának megakadályozására. A parancs alapján 24-én késő este a K. Kovács Albert vezette zászlóalj két százada Fajszról Uszódra vonult. Másnap reggel követte őket a zászlóalj többi része. A gátórség parancsnokának utasítására a Duna-parton beállták magukat, várva a monitorokat.

Szentgyörgyi főhadnagy, a zászlóalj egyik tisztje, a gátórségen levő fel nem használt aknákkal akarta elzárni az aknazár kapuját, de erre idő már nem állt rendelkezésre. Felmerült, hogy az aknazártól 600—800 méterre levő vízimalmot engedjék el horgonyáról, nehogy az ellenforradalmárok az aknákat felrobbantsák vele. Ez nem sikerült, s így a malmot felrobbantották.

K. Kovács zászlóaljparancsnok, mint szemtanú, a III. csendőrkerületi parancsnokság nyomozó különítménye előtt 1919. november 25-én tett vallomásában részletesen beszámolt a monitoroknak az uszódi aknazáron való áthaladásáról. Június 26-án délben a hajók megjelentek az aknazár előtt, s miután megbeszélést folytattak a motorcsónakon hozzájuk érkező Fehér Imre ezredessel, „egyesével elindultak a vízimalom mellett s a Duna bal partjához közeledtek, mert ott az aknazár egy darabon meg volt nyitva, a résen át egyenként áthajóztak és az aknazártól délre 600—800 méternyire ismét megállottak.”⁴⁴

K. Kovács vallomása megítélésem szerint kétségtelenné teszi Zemplén Szilárdnak az áttörésről szóló jelentésében írottakat. Nem kizárt, hogy a Dezsényi Miklós által elsőrendű tényezőként hangsúlyozott magas vízállás is hozzájárult a sikeres áthajózáshoz, de ugyanakkor megcáfolja azokat a fenntartásokat, amelyeket a „bal parti áttörés” lehetőségével szemben hangoztat, hiszen az egykorú érdektelen beszámoló adott esetben alapvető forrás.⁴⁵

Más anyagokból érthetővé válik az is, hogy a monitorok áthaladásának megakadályozására kivezényelt, s állást foglalt nagyobb számú vöröskatonaság vonala előtt hogyan tudtak mégis elhajózni. A döntő ok elsősorban az volt, hogy a vörösőr egységek nem rendelkeztek ágyúval, s csak az áttörés után gondoskodtak ágyúról — számítva a hajók esetleges visszatérésére. Másrészt felmerül az egységek parancsnokának, Fehér ezredesnek a felelőssége, aki személyesen tárgyalta a lázadó tisztekkel, s minden jel sze-

⁴³ Dezsényi M.: ... Adatok. HK. 1967. 2. sz. 387—8. o.; PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847. 88—9. o.

⁴⁴ PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1921—2648.

⁴⁵ Dezsényi M.: Adatok... HK. 1967. 2. sz. 388. o. — Megerősíti K. Kovács vallomását Strbik Károly vöröskatonára visszaemlékezése, melyben az esemény hasonló leírását találjuk. (PIA. H—s—32.)

rint szándékosan nem adott tűzparancsot, lehetővé téve ezzel a menekülést. A géppuskákkal felfegyverzett csapatok ágyú nélkül is jelentős károkat tudtak volna okozni a hajók anyagi és személyi állományában.⁴⁶

Az ellenforradalmárok maguk is érthetetlenül nézték ezt, mint Zemplén Szilárd megjegyzi: „Nem értem viselkedésüket, de tény, hogy a legcsekélyebb ellenséges mozdulatot nem tették.”⁴⁷

A hajók áthaladásáról az utolsó hír június 26-án délben érkezett a Hadihajós Főparancsnokságra, melyben közölték, hogy a „Komárom”, „Pozsony”, „Lajta”, „Csuka”, „Fogas”, „Maros” átszökött az ellenséghez.⁴⁸ A monitorok lázadása ezzel végérvényesen véget ért.^{48/a}

Az események záróakkordjaként a Hadügyi Népbiztosság és a Belügyi Népbiztosság politikai nyomozói próbálták felderíteni a puccs hátterét és mozgatórugóit. Az át nem szökött volt tiszték (Blumenthal, Aichelburg, Illés stb.) — bár a matrózok többsége ellenük vallott — szerencsésen, következmények nélkül vészelték át a vizsgálatot. Így mivel az értelmi szerzők megszöktek, végül is minden különösebb felelősségrevonás nélkül ad acta tették az ügyet.

A „Szamos” példásan helytállt matrózai — miután eredménytelenül követelték a bűnösök megbüntetését — külön kérték, hogy az egész legénységet az elkészült „Inn” monitorra, mint a hajóraj legerősebb egységére helyezték át, hogy ott még nagyobb erővel harcolhassanak a proletárdiktatúra ellenségei ellen. A „Szamos” legénységének memoranduma a Tanácsköztársasághoz hű forradalmár tengerészek tettvágának, helytállásának legszebb dokumentuma.⁴⁹

Ezzel zárul a magyar dunai hajóraj tevékenysége az 1919. június 24-i ellenforradalmi mozgalomban. Összefoglalásként annyit lehet megállapítani, hogy a volt császári és királyi tengerésztisztoktól, altisztoktól hamis jelszavakkal félrevezetett legénység is megpróbált előbb vagy utóbb szembefordulni vezetőivel. Ennek harcos példáját adták a „Munka” és „Szamos” matrózai, a dunapentelei távirások.

A felkelés előkészítésének szálait már az egykorú vizsgálatok sem tudták kibogozni. A tiszték mellett kétségtelenül igen fontos szerepe volt az áruól jobboldali szociáldemokrata Ankner Bélának, s az óbudai tengerészlakatnaya, valamint hajógyár jobboldali beállítottaságú munkásvezetőinek. Ha nem is állíthatjuk azt, hogy Ankner — mint szociáldemokrata párttag — valamiféle vezetőserepet játszott volna a puccs szervezésében, részvétele — amint a legénység által választott és tisztelt politikai megbízotté — „conditio sine qua non” volt.⁵⁰

⁴⁶ PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—21—392 *Fábián Ferenc* vöröskatona vallomása, Uo. 1919—IV—21—396.

⁴⁷ HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése.

⁴⁸ *Gábor Sándorné*: i. m.

^{48/a} Bár nem tartozik szorosan a tárgyalt témához, néhány szóban érdemesnek tartjuk megemlíteni a „Bácska” aknarakó hajó elsüllyedésére vonatkozó adatokat. *Reviczky Nándor* a hajó parancsnoka június 29-i kihallgatásakor elmondta, hogy a „Bácska” az ellenforradalmi puccs után egy új aknamező lerakásába fogott, de a legénység kimerültsége következtében zátonyra futottak. Miután innen levontatták őket, öt leváltották s pihenni küldték. *Kassai Pál* hajógépész (Komárom) június 30-án pontosan közölte a „Bácska” elsüllyedésére vonatkozó adatokat. E szerint a „Bácska”-n „16” megbízható, régi kommunista elvtárs” ment ki június 29-én aknárt rakni. Több akna felrobbant s a parancsnok kivételével mindenki meghalt. (PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847.) *Vas-Vitteg Miklós* visszaemlékezésében 12 főnyi személyzetről s ebből 8 halotról beszél. (PIA H—v—37.) Mindezen adatok az időpont kivételével *Dezsényi Miklós* megállapításait erősítik meg. (*Dezsényi*: Adatok... HK. 1967. 2. sz. 390—391. o.)

⁴⁹ PIA. Budapesti ügyészség 1919—IV—13—6847 100—101. o.

⁵⁰ HL. TK. 99. doboz. *Zemplén* jelentése. — Ankner egyes adatok szerint, már a Dormándy-féle ellenforradalmi szervezkedéssel is kapcsolatban állt. (PIA. Budapesti büntetőtörvényszék 1920—6274 55. köt. 3842. o.) *Vö. Ankner szerepe: Liptai E.*: i. m. 397. o.

ЛАЙОШ ГЕЧЕНЬИ:

ДУНАЙСКАЯ ФЛОТИЛИЯ В КОНТРРЕВОЛЮЦИОННОМ МЯТЕЖЕ 24 ИЮНЯ 1919 г.

Резюме

Одним из самых значительных контрреволюционных выступлений — за время существования Венгерской Советской Республики — являлось вооружённое восстание в Будапеште 24 июня 1919 г. Автор статьи приводит новые данные к истории этого восстания, в первую очередь относительно дунайской флотилии, базы мятежа.

В введении — вслед за кратким историческим обзором — автор знакомит нас с созданием базы контрреволюционной организации до восстания 24 июня. После неудачных апрельских и июньских контрреволюционных выступлений эта акция подавала большие надежды — в первую очередь с привлечением рабочих. Организаторы мятежа, для расширения силы действия вооружённого восстания, привлекли бывших императорских и королевских офицеров и матросов, обманутых присоединившимися к контрреволюции предателями — политруками. Им удалось обмануть рабочих матросов с помощью разных лозунгов. Они говорили о необходимом проведении только личных изменений (имея в виду в основном устранение коммунистов) при сохранении основ данного государственного строя. Таким образом фигурировал и лозунг, «социалистического» правительства, но в то же время контрреволюционные лидеры на тайных переговорах уже требовали создания правительства из представителей крупных помещиков и офицеров. Они говорили о возможности проведения военной диктатуры или под руководством — популярного среди масс и в армии — Аурела Штрюмфельда начальника генерального штаба, или под руководством политика, социал-демократа, начальника будапештского гарнизона Йожефа Гаубриха. Эта агитация среди матросов дунайской флотилии имела частичный успех потому, что они, — в связи с их специальным положением — не получали быструю и правильную информацию.

23 июня началось привлечение матросов к мятежу, планированному на 26 июня. Под влиянием этих лозунгов несколько судов присоединилось к контрреволюционному мятежу. 24 июня — срок мятежа был изменён в последний момент — дунайская флотилия участвующая в боях против чехословацкой буржуазной армии (кроме монитора «Самош», матросы которого распознали контрреволюционный характер мятежа и помешали своим офицерам в присоединении) прибыла в Будапешт и начала обстрел гостиницы «Хунгария», которая являлась резиденцией советского правительства. Выступление имело в первую очередь моральное влияние.

Вооружённый мятеж офицеров, начатый в столице, был ликвидирован хорошо подготовленными органами безопасности, рабочими и воинскими частями всего за час. После уничтожения сухопутных сил контрреволюции вооружённые силы Венгерской Советской Республики начали борьбу против восставшей флотилии.

Автор в дальнейшем подробно пишет об отдельных событиях боя; о неудачных переговорах между лидерами восстания и начальником вооружённых сил Гаубрихом, о выводе флотилии из района столицы причинами которого являлись возрастающее недовольство обманутых матросов, внушительные контратаки, а также нехватка горючего и продовольствия. В конце автор пишет о событиях происходивших 25—26 июня в порту Дунапентеле и у минного заграждения у Пакша, при этом он подчёркивает храброе выступление частей флотилии оставшихся верными Венгерской Советской Республике, и их вооружённую борьбу против восставших.

Статья оканчивается описанием прорыва через минное заграждение на Дунае, после которого восставшие судна капитулировали перед английским флотом находящимся на Дунае около города Бая.

LAJOS GECSÉNYI:

DIE DONAUFLOTTILLE IN DER GEGENREVOLUTION

VOM 24. JUNI 1919

Resümee

Aus den gegenrevolutionären Bewegungen in der Zeit der ungarischen Räterepublik war die bedeutendste der bewaffnete Aufstand vom 24. Juni 1919, welcher in Budapest abließ. Der Autor führt uns zur Geschichte dieses Aufstandes neue Daten vor, in erster Linie von einer Base des Aufstandes, von der Rolle der Donauflotte.

Nach einem kurzen historiographischen Hinweis gibt uns der einleitende Teil die Entfaltung der Organisation des Aufstandes vor 24. Juni bekannt. Diese Aktion versprach nach den misslungenen gegenrevolutionären Organisationen von April und Juni 1919 einen grösseren Erfolg, da jetzt auch die Werktätigen aktiviert wurden. Die Organisatoren des Aufstandes haben, um die bewaffnete Macht der Bewegung zu stärken, die ehemaligen Offiziere der k.u.k. Kriegsmarine und durch die verräterischen politischen Funktionären irreführten Matrosen auch eingezogen. Bei den irreführten Matrosen, die ursprünglich Arbeiter waren, haben sie die Erfolge mittels verschiedene Losungen erreicht. Sie versicherten ihnen, dass im Grunde das System bleibe, es wären nur Personalwechsel vorgesehen. (Hauptsächlich werden die Kommunisten aus der Führung entfernt.) So sprach man von einer „sozialistischen“ Regierung und dabei forderten die Führer der Bewegung schon damals im Geheimen eine Regierung aus den Reihen der Grossgrundbesitzer und Offizieren. Sie verkündeten sogar die Möglichkeit einer militärischen Diktatur, unter der Führung des damaligen populären Generalstabchefs Aurel Stromfeld und des damaligen Budapester Militärkommandanten Josef Haubrich, der ein sozialdemokratischer Politiker war. Diese Agitation erreichte bei den Matrosen der Flotte — da sie in ihrer speziellen Lage in einer richtigen Orientierung gehindert waren — teilweisen Erfolg.

Am 23. Juni zog man die Matrosen den Aufstand bei, trotzdem er erst für den 26. Juni bestimmt war. Mehrere Schiffe schlossen sich auf Grund der Losungen der Gegenrevolution an. Am 24. Juni — im letzten Moment festgestellte Zeit — schifften die Einheiten der Donauflotte, die bisher gegen die tschechoslovakische Bourgeoisarmee kämpften, nach Budapest und eröffneten gegen das Hotel Hungaria, wo die Räteregierung hauste, ihr Feuer. Nur die Besetzung des Monitors „Szamos“, die den gegenrevolutionären Charakter des Aufstandes erkannte, verhinderte ihre Offiziere an der Teilnahme der Aktion und schloss sich ihr nicht an. Die Teilnahme der Marine an der Gegenrevolution hatte nur eine psychologische Wirkung, da der Budapester bewaffnete Aufstand der Offiziere durch die in Bereitschaft gestandenen Sicherheitstruppen, die Arbeiter und die Einheiten der Roten Armee binnen einer Stunde liquidiert wurde. Nach der Unterdrückung des gegenrevolutionären Aufstandes begann die bewaffnete Macht der Räterepublik den Kampf gegen die meuterische Donauflotte.

Der Autor gibt im Weiteren ausführlich die Begebenheiten des Kampfes bekannt, die erfolglosen Beratungen zwischen den Führern des Aufstandes und zwischen dem Kommandanten der Brachialgewalt Haubrich, den Abzug der Flotte aus den hauptstädtischen Donauabschnitt, worauf die Offiziere, des Putsches wegen Unzufriedenheit der irreführten Mannschaft, der wirksamen Gegenaktionen, des Kohlen — und Proviant — Mangels gezwungen waren.

Schliesslich führt uns der Autor die Ereignisse von 25. und 26. Juni im Hafen von Dunapentele und bei der Minensperre neben Paks vor. Er hebt das Aushalten der zur Räterepublik treu gebliebenen Einheiten aus, und ihren Kampf gegen die meuternden Schiffe.

Die Abhandlung schliesst mit dem Durchbruch der Donauminensperre, nach welchem die im Aufstand teilgenommene Schiffe sich bei Baja der dort stationierenden englischen Flotte ergaben.